

Tijd van ontdekkers en hervormers

Vroegmoderne Tijd

1500 - 1600 n. Chr.

Kenmerkende aspecten	Kenmerkend aspect uitleggen aan de hand van voorbeeld:	Hoofdzaken (gebeurtenissen, veranderingsprocessen, kernjaartallen)	Kernbegrippen bij het tijdvak	Overige begrippen
<p>Het veranderende mens- en wereldbeeld van de renaissance en het begin van een nieuwe wetenschappelijke belangstelling</p> <p style="text-align: center;">+</p> <p>de hernieuwde oriëntatie op het erfgoed van de klassieke oudheid</p> <p>(deze twee kenmerkende aspecten worden samen behandeld)</p>	<p>Leonardo da Vinci: homo universalis</p> <p>Erasmus als voorloper van Luther</p>	<p>Het veranderende mens- en wereldbeeld van de renaissance</p> <p>In de periode van ca. 1300 tot 1600 (dus al voor het tijdvak van ontdekkers en hervormers!) voltrok zich in Europa een mentaliteitsverandering, vaak samengevat in de woorden: van het middeleeuwse <i>memento mori</i> naar het meer moderne en 'aardse' <i>carpe diem</i>.</p> <p><i>Middeleeuwse mens- en wereldbeeld:</i> God is de oorzaak van alles, voor de mens is zijn relatie tot God het belangrijkste wat telt, het verblijf van de mens op aarde is tijdelijk, de mens moet zich vooral op het leven na de dood richten, alle aardse rijkdommen en genietingen zijn vooral ijdelheid. Wat de kerk zegt is waar.</p> <p><i>Nieuwe mens- en wereldbeeld:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ de mens begint meer op zichzelf te vertrouwen en zichzelf centraal te stellen. Hij heeft allerlei talenten die hij kan ontplooien en waarmee hij zichzelf kan verbeteren. ▪ in plaats van in alles te vertrouwen op het geloof ging men de wereld om zich heen meer <i>rationeel</i> bekijken: je verstand gebruiken, zelf verklaringen zoeken voor natuurverschijnselen en maatschappelijke problemen. ▪ zo ontstond er een nieuw ideaalbeeld van de mens: de <i>homo universalis</i>, de algemeen ontwikkelde mens met een veelzijdige belangstelling, bijvoorbeeld zowel kunstenaar als wetenschapper. ▪ Het mens- en wereldbeeld veranderde ook omdat men de mens nu als biologisch wezen ging bestuderen en omdat er 	<ul style="list-style-type: none"> - erfgoed - katholicisme - kerkhervorming - protestantisme - reformatie - renaissance - wereldbeeld 	<ul style="list-style-type: none"> - Aflaat - calvinisme - Columbus - conquistadores - expansie - godsdienstvrede van Augsburg - homo universalis - hugenoten - humanisten - keizer Karel V - kolonisatie - Luther - mentaliteit - ontdekkingsreizen - rationeel - relieken - sacramenten - Vulgaat

N.B. Begrippen bij KA 22 over de opstand in de Nederlanden zijn (nog) niet opgenomen. Zie hiervoor voorlopig de historische context over de Republiek

meer bekend werd over verre streken. De nieuwe kennis van de ontdekkingsreizigers werd in nieuwe kaarten en op globes verwerkt. Het besef dat de wereld rond is (al wel bekend in de middeleeuwen) werd nu gemeengoed. De theorie dat de aarde rond de zon draait (deze theorie werd pas in de 17^e eeuw bewezen) was zo revolutionair dat zij door de Kerk werd verworpen en bestreden.

Het begin van een nieuwe wetenschappelijke belangstelling + de hernieuwde oriëntatie op het erfgoed van de klassieke oudheid

De hierboven geschetste mentaliteitsverandering kwam tot uitdrukking op allerlei gebieden, o.a. in de wetenschap en in de kunst.

Wetenschap: *humanisten* wilden wetenschappelijk verantwoorde vertalingen maken van de oorspronkelijke Griekse, Hebreeuwse en Latijnse teksten. Zij vroegen zich bijvoorbeeld af of de Bijbel die de katholieke kerk gebruikte (de *Vulgaat*) wel juist vertaald was uit de oorspronkelijke oude Hebreeuwse en Griekse teksten. Humanisten namen dus niet klakkeloos over wat de Kerk als waarheid dicteerde.

Kunst: beeldhouwers, schilders en architecten grepen terug op de klassieke voorbeelden. In beelden en tekeningen wordt het menselijk lichaam vanaf nu weer realistisch uitgebeeld (belangstelling voor menselijke anatomie), terwijl in de middeleeuwen eerder de symbolische uitbeelding voorop stond en juist niet de realistische weergave. De kunstenaar werd in de renaissance meer zelfbewust: hij liet zich leiden door persoonlijke inspiratie en emotie, hij was trots op zijn werk en zijn beroep.

Oorzaken voor de mentaliteitsverandering tussen ca. 1300 en 1600

- In Noord-Italië waren stadstaten ontstaan waar een rijke bovenlaag van zelfbewuste burgers de kunst en architectuur stimuleerden door opdrachten te geven voor schilderijen en gebouwen.
- De rijke burgerij in Italië voelde zich verwant met de oude Romeinse stadscultuur, en dit stimuleerde de belangstelling voor de klassieke oudheid.
- Veel teksten van klassieke schrijvers, waarvan men dacht dat die verloren waren gegaan, kwamen weer beschikbaar. De

kruistochten en de contacten met de Arabische wereld waren hiervoor belangrijk. De Arabieren hadden veel onbekende Griekse teksten uit de oudheid vertaald en deze werden nu weer terugvertaald. Verder speelde ook de val van Constantinopel in 1453 een rol. Toen de Turken de stad veroverden en er een einde kwam aan het Byzantijnse Rijk vluchten veel burgers naar Italië en zij namen de klassieke idealen en denkbeelden mee.

- Door de uitvinding van de boekdrukkunst rond 1450 konden de nieuwe denkbeelden zich snel verspreiden over West-Europa.

Betekenis van de Renaissance

De kritische blik van de humanisten (Erasmus) op de Vulgaat stimuleerde ook de (al langer bestaande) kritiek op misstanden in de Kerk.

De rationele benadering van mens en natuur zou bijdragen aan de wetenschappelijke Revolutie in de 17^e eeuw en ook aan de Verlichting (door kennis en opvoeding kunnen mens en samenleving worden verbeterd) in de 18^e eeuw.

N.B. De Grieks-Romeinse letteren en de kunst en architectuur (vormtaal) worden vanaf de Renaissance (tot op heden) als wieg van de westerse beschaving gezien. Daarom spreken we over hier over ons culturele *erfgoed*. Ditzelfde geldt overigens ook voor het christendom

Het begin van de Europese expansie overzee

De drijfveren van Columbus

Het begin van de Europese overzeese expansie

Het gaat hier over twee nieuwe ontwikkelingen : *ontdekkingsreizen* (al gestart in de 15^e eeuw) en *kolonisatie* (vanaf de 16^e eeuw, allereerst in Amerika).

Oorzaken/drijfveren voor ontdekkingsreizen overzee

- winst als economische drijfveer: de handelsroutes die Europa verbonden met India en die over het Aziatische vasteland liepen (karavaanroutes) werden minder toegankelijk. Europeanen begonnen daarom zelf een zeeweg naar 'Indië' te zoeken om dure handelswaar zoals specerijen zelf op te halen. Andere economische drijfveer is vergaren rijkdom: zoektocht naar goud en zilver.

- religie als drijfveer: christelijke vorsten wilden andere volken bekeren tot christelijk geloof
- politiek als drijfveer: vorsten wilden hun macht uitbreiden (expansie)
- wetenschap als drijfveer: meer kennis vergaren en theorieën over de omtrek van de aardbol bewijzen
- technische verbeteringen: betere zeewaardige schepen (karveel) en betere, meer nauwkeurige instrumenten om te navigeren op open zee (kompas, astrolabium), betere en meer nauwkeurige kaarten kwamen in de 15^e eeuw beschikbaar.

De Portugezen waren de pioniers in de ontdekkingsreizen, gevolgd door de Spanjaarden. Al voor 1500 hadden de Portugezen de kusten van Afrika verkend en hadden zij een zeeweg naar Indië gevonden. De Portugezen stichtten geen koloniën in Azië, alleen handelsposten. De Spanjaarden zouden wél koloniën stichtten maar dan in Amerika.

De Spanjaarden zouden begin 16e eeuw een westelijke zeeroute naar Indië ontdekken, maar zij concludeerden dat handel met Indië via deze weg niet winstgevend was. Daarop richtten zij hun aandacht op Amerika. Na de ontdekkingstochten van Columbus trokken Spaanse *Conquistadores* met hun legers de binnenlanden van Midden- en Zuid-Amerika in om gebieden te veroveren. Met hen reisden missionarissen mee. De Spaanse soldaten maakten een einde aan de beschavingen van Azteken en Inca's. De Spanjaarden begonnen plantages in de veroverde gebieden waar de indiaanse bevolking als dwangarbeiders werden gebruikt. Al snel stapten de Spanjaarden over op het inzetten van slaven die uit Afrika werden gehaald.

Gevolgen ontdekkingsreizen

- door de nieuwe kennis over continenten en nieuwe gebieden veranderde het wereldbeeld van de Europeanen
- Christendom verspreidde zich over de gehele wereld en groeit uit tot wereldreligie
- uitwisseling van producten (Europa maakte kennis met aardappels en katoen) en begin van een wereldeconomie
- Europa stichtte koloniën en daarmee verspreidden mensen zich over de gehele wereld
- de handel in producten uit de koloniën neemt toe

De protestantse reformatie had splitsing van de christelijke kerk in West-Europa tot gevolg

Godsdienstvrede van Augsburg

De Reformatie

In de middeleeuwen was de invloed van het christelijk geloof en daarmee van de Kerk op het dagelijkse leven erg groot. In reactie op de toenemende macht en rijkdom van de Kerk kwam er ook kritiek. Deze kritiek kwam van individuele monniken, godsdienstgeleerden en soms zelfs hele bewegingen van monniken. De gemeenschappelijke noemer van alle kritiek was dat de Kerk (als organisatie) was afgedwaald van de oorspronkelijke leer van Christus die soberheid en armoede predikte. Enkele veelgehoorde punten van kritiek:

- niet de Kerk en haar ceremonies (*de sacramenten* uitgevoerd door priesters) moesten centraal staan maar de Bijbel (lees: het contact tussen gelovige en God door bidden en het zelf lezen van de bijbel)
- doordat de Kerken haar leiders waren afgedwaald van het oorspronkelijke christendom waren er tal van misstanden: kerkelijke ambten werden verkocht, *aflaten* en *reliken* werden verkocht en verhandeld, de paus leefde in weelde en gedroeg zich teveel als een wereldlijk vorst, geestelijke hielden zich niet aan het *celibaat*.

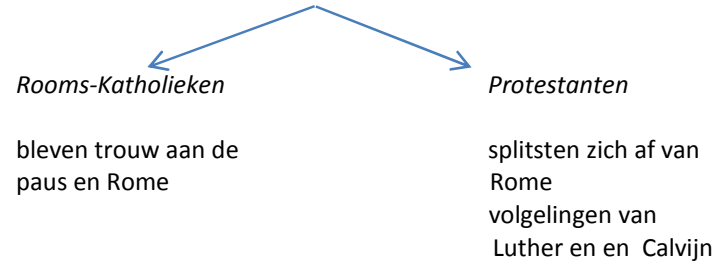
Veel critici wilden niet uit de Kerk stappen maar deze van binnenuit hervormen (*Reformatie*). De Kerk werkte dit echter vaak tegen. Zij vervolgde critici vaak met succes door hen als *ketters* te veroordelen en te verbranden. In de 16^e eeuw lukte het de Kerk niet meer om de critici monddood te maken, omdat hun geschriften via de drukpers massaal werden verspreid.

Splitsing van de Christelijke kerk in West-Europa

De monnik *Luther* wilde aanvankelijk net als eerdere critici de Kerk van binnenuit hervormen. Zijn kritiek bracht hem uiteindelijk tot de overtuiging dat de gelovige zelf op zoek moest naar God door de bijbel te lezen. Luther wilde dus de rol die de priester speelden als intermediair tussen God en gelovige kleiner maken. Om dit mogelijk te maken vertaalde hij de Bijbel in het Duits. Hiervoor gebruikt hij de nieuwe vertaling die de *humanist* Erasmus had gemaakt (vanuit de oorspronkelijke Griekse en Hebreeuwse teksten in het Latijn).

Luther was aanvankelijk niet uit om een eigen kerk te beginnen. Maar de paus begon een ketterproces tegen hem, deed hem in

de paus en de Duitse keizer *Karel V* steunde de paus hierin. De volgelingen van Luther (en later *Calvijn*) richtten toen eigen kerkgemeentes op. De Christelijke Kerk scheurde uiteen:

In het Duitse Rijk gingen steeds meer steden en vorsten over tot het lutheranisme. Dit leidde tot een oorlog waarin de lutherse vorsten tegenover keizer Karel V en de rooms-katholieke vorsten stonden.

Veel Duitse vorsten zagen voordelen in de leer van Luther, omdat hij stelde dat het volk zijn vorst moet gehoorzamen in geloofszaken. Veel radicaler was de leer van Calvijn. Het calvinisme kreeg veel aanhang in Frankrijk (*hugenoten*). Calvijn vond dat de calvinistische kerkgemeente zichzelf moest besturen. En als een vorst zich niet aan Gods regels houdt mochten zijn onderdanen hem afzetten. In de 2de helft van de 16^e eeuw namen de calvinisten deze laatste opvatting mee naar de Nederlanden. Daar zou deze opvatting een rechtvaardiging bieden voor de opstand tegen Filips II.

Het conflict in de Nederlanden dat resulteerde in de stichting van een Nederlandse staat

Zie de stofomschrijving van de historische context over de Republiek. Zie flipbooks op www.sjlgs.nl